

200 LET OD ZAČETKA PARCELNO ORIENTIRANEGA KATASTRA NA SLOVENSKEM

200 YEARS FROM THE ORIGINS OF THE PARCEL- ORIENTED LAND CADASTRE IN SLOVENIAN LANDS

Anka Lisec, Miran Ferlan

1 UVOD

Letos zaznamujemo pomembno prelomnico na področju razvoja sodobnega, parcelno orientiranega katastra v regiji. Dne 23. decembra 1817 je namreč avstrijski cesar Franc I.¹ podpisal Zakon o zemljiškem davku (nem. *das Grundsteuerpatent*, slika 1), kar je bila pravna podlaga za začetek vzpostavitve tako imenovanega stabilnega zemljiško-davčnega katastra (nem. *der Stabile Grundsteuerkataster*), poznane tudi kot franciscejski kataster, v avstrijskem delu nekdanjega cesarstva. Ogrski del ozemlja nekdanjega cesarstva je zakonsko podlago za začetek sistematične katastrske izmere dobil šele pod vladavino Franca Jožefa I. v letu 1849 (Lego, 1968)².

Einführung eines neuen Grundsteuer- Systems.

Wir Franz der Erste etc. etc.

In Erwägung der Mißverhältnisse, welche bey
der Umlegung der Grundsteuer nach dem bestehenden
Maßstabe der Vertheilung für ganze Provinzen, Kreise,
Districte und Gemeinden, wie für einzelne Contribuen-

Slika 1: Objava zakona za uvedbo novega sistema zemljiškega davka, ki ga je Franc I. podpisal dne 23. 12. 1817 (Österreichische Nationalbibliothek).

Glavni razlog za sistemsko vzpostavitev katastra je izviral iz potrebe po uvedbi enotnega, pravičnega in poštenega zemljiškega davka v celotni avstrijski monarhiji. Monarhija, ki se je v 18. stoletju kronično

¹ Franc II. je kot avstrijski oziroma habsburški monarh cesarsko krono Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti prevzel leta 1792. Prvo obdobje njegovega vladanja je zaznamoval zaplet z Napoleonovo Francijo, saj se je moral zaradi porazov za več let ali trajno odpovedati mnogim ozemljem. S šesto koalicijsko vojno proti Francozom (1812), ki se je nadaljevala v sedmo koalicijsko vojno, je avstrijska monarhija s Pariskim mirovnim sporazumom (1814) in na Dunajskem kongresu (1814–15) obnovila oblast nad nekdanjimi Ilirskimi provincami in še nekaterimi deželami. Že leta 1804 je kot Franc I. razglasil habsburške posesti za dedno avstrijsko cesarstvo. Kot avstrijski cesar je privzel vladarsko ime Franc I. Nemško cesarstvo je bilo formalno razpuščeno 6. avgusta 1806 (Lego, 1968).

² Pod avstrijski (nemški) del nekdanjega cesarstva so spadale avstrijske kronске dežele (Avstrija nad in pod Aničo, Češka, Goriška in Gradišćanska, Istra, Koroška, Kranjska, Moravska, Predalška, Solnograška, Slezija, Štajerska, Tirolska, Tržaška) ter Dalmacija, Galicija in Bukovina. Pod ogrski del so spadale tako imenovane dežele kronе sv. Štefana (Hrvaška, Madžarska s Prekmurjem in Gradišćansko ter nekaterimi romunskimi pokrajinami, Sedmograška, romunski del Banata, Slavonija, Slovaška, Vojvodina, Vojna Krajina). Italijanski del je obsegal lombardijsko-beneško kraljestvo (Tivaroch et al., 2016).

spopadala s pomanjkanjem virov financiranja, tudi zaradi zelo velikih izgub v stalnih vojskovanjih na različnih bojiščih, in hkrati z vse večjim nezadovoljstvom prebivalstva zaradi neenakomerne porazdelitve teh bremen, je že v začetku 18. stoletja poskušala s številnimi reformami, med drugim z reformo zemljiškega davka. Ta spada med najstarejše dajatve za financiranje držav sodobne civilizacije. Vse do začetka industrijske revolucije je bilo kmetijstvo daleč najmočnejši gospodarski sektor ter tako najvarnejši in najdonosnejši vir financiranja države. Preprostejša kot odmera davka od dohodka od kmetijstva je bila odmera zemljiškega davka, saj je zemljišča težko utajiti, mogoče jih je v celoti popisati in objektivno ovrednotiti. Zaradi teh argumentov in porazdelitve davčnih bremen na čim več ljudi so nepremičnine še vedno pomemben vir financiranja držav (Abart et al., 2011).

V prispevku je predstavljeno ozadje vzpostavitve parcelno orientiranega katastra na slovenskih tleh, s poudarkom na predstavitvi arhivskih gradiv, ki so nam na voljo in so pomemben vir za številne, predvsem zgodovinske študije.

2 ZEMLJIŠKI DAVEK NA SLOVENSKEM V 18. STOLETJU

Pred terezijanskimi in jožefinskimi zemljiškimi davčnimi reformami iz 18. stoletja je bil v habsburški monarhiji temelj za obdavčenje imetja ocenjen dohodek zemljiškega gospoda od lastne (dominikalne) zemlje in od podložnikov (rustikalne). Tako imenovana imenjska knjiga (nem. *das Gültbuch*; za mesta so obstajale posebne mestne knjige, nem. *das Stadtbuch*) je bila davčna evidenca deželnih stanov v habsburških dednih deželah. Vpis se je izvedel na podlagi listin, na pismeno prošnjo in odredbo stanovskega odbora, redko pa tudi na podlagi ustnih dvostranskih pogodb. Vse od sredine 16. stoletja naj bi vsak svobodni zemljiški lastnik (plemstvo, duhovščina, cerkev, mesta in drugi svobodni posestniki) prijavil svoja poslopja, zemljišča in realne užitne pravice ter jih ocenil. Povečane finančne zahteve dežel in kasneje cesarstva so se prek svobodnih lastnikov mnogokrat prenesle na podložne posestnike, zato so postala davčna bremena za podložne kmete velikokrat nevzdržna. Imenjske knjige so se kot davčna evidenca ohranile vse do terezijanskih reform v 18. stoletju (Lego, 1968), z uvedbo reambuliranega in stabilnega katastra in nove zemljiške knjige v 19. stoletju pa so jih ukinili (Arhiv RS).

2.1 Terezijanski kataster

Uveljavitev enotne obdavčitve zemljišč v habsburški monarhiji zaradi stanovske ureditve ni bila enostavna. Že Karl VI., ki je bil na oblasti v obdobju 1711–1740, je želel omiliti vse večje davčno breme za podložne kmete (rustikalna zemljišča), a mu je to uspelo le v Lombardiji s tako imenovanim milanskim katastrom (Lego, 1968; glej tudi Ferlan, 2005).

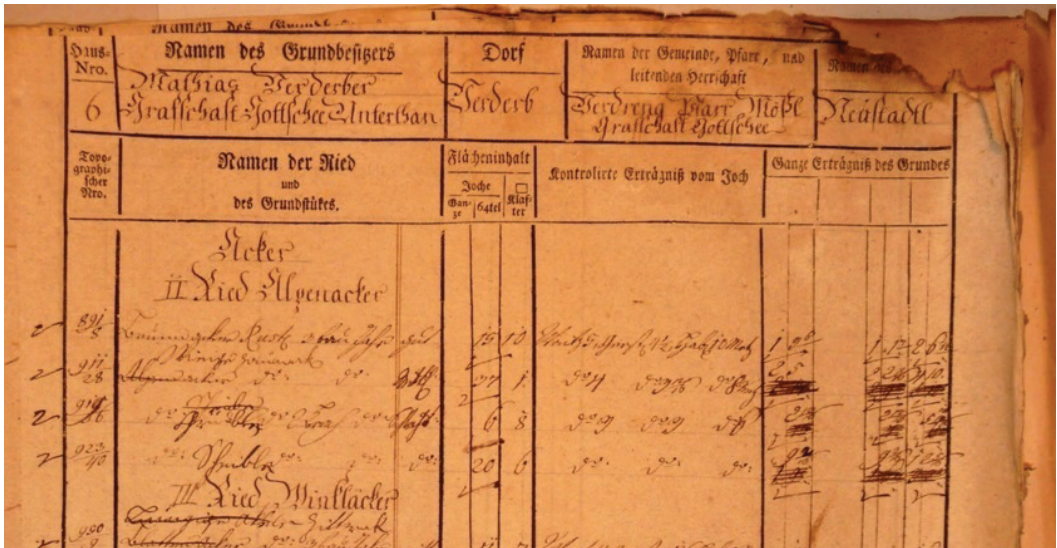
Veliko spremembo v obdavčevanju zemljišč so te dežele doživele s terezijanskimi davčnimi reformami (1748–1756) cesarice Marije Terezije, ki je vladala v obdobju 1740–1780. Uvedla je mnogo reform, s katerimi so se med drugim povečale pravice podložnih kmetov, ter prenovila zemljiški davek, ki je temeljil na novem popisu vseh zemljišč, gosposkih in kmečkih. Tako imenovani terezijanski kataster je bil sestavljen iz treh delov, in sicer iz zemljiškogospoke ali dominikalne napovedi, kmečke ali rustikalne napovedi ter obračunskih tabel. Dominikalne napovedi so bile izpolnjene na obrazcih A (napovedi dohodkov od dominikalnih zemljišč, za obdelovanje katerih so skrbeli sami), B (napovedi dohodkov od dominikalnih vinogradov, za obdelovanje katerih so skrbeli sami), C (napovedi dohodkov od dominikalnih mlinov

2.2 Jožefinski kataster

Naslednik cesarice Marije Terezije, cesar Jožef II., ki je bil na oblasti v obdobju 1780–1790, je nadaljeval reforme svoje matere. Med pomembnimi napovedanimi gospodarskimi reformami sta bila izboljšava kakovosti zemljiškega katastra ter uvedba enotnega carinskega in davčnega območja za vso monarhijo. Pravna podlaga (nem. *die Josefinsche Steuerregulierung*) za vzpostavitev novega popisa zemljišč, tako imenovanega jožefinskega katastra, je bil izdana 20. 4. 1785. S popisom so želeli predvsem določiti zemljiški davek ne glede na družbeni status posestnika zemljišča. Davek naj bi bil odvisen le od velikosti zemljišča in ocenjenega pridelovalnega potenciala, zato je bilo veliko pozornosti namenjene določevanju površine zemljišč. Opredelili so jo z enostavno izmero, pri kateri so sodelovali posestniki, praviloma pa niso izdelovali načrtov zemljišč. Za popis zemljišč, njihovo izmero in oceno donosa so bili pripravljeni posebni obrazci, ki so bili precej preprosti (slika 3). Popis zemljišč in njihova izmera sta se izvajala v okviru katastrskih občin, katerih meje so bile predhodno določene in tudi označene na terenu. Popis zemljišč naj bi se končal oktobra 1785, a se je rok večkrat podaljšal in dela so bila uradno dokončana šele februarja 1789 (Lego, 1978).

Vzporedno s katastrskim popisom zemljišč so se zapisovala zemljepisna imena, vključno s topografsko zaokroženimi območji – ledinami (nem. *Ried*), popisale so se hiše, ki so se jim določile hišne številke kot zaporedne številke od ena dalje za posamezno vas oziroma naselje (Lego, 1978; Twaroch et al., 2016).

Slika 3: Primer obrazca iz jožefinskega katastra (1784–1790), lastnik iz katastrske občine **Verdreng** (Arhiv Republike Slovenije, SI AS 175).

Jožefinski kataster je eden prvih v Evropi, s katerim je bila predlagana uvedba enotnega davka za vse posestnike za vso državo, zato ga v literaturi pogosto omenjamo tudi kot začetek sodobnega pravičnega zemljiškega davka (Twaroch et al., 2015). Jožef II. je vzpostavil jožefinski kataster, zaradi prehitre smrti pa se reforma zemljiškega davka ni uveljavila. Njegov brat Leopold II., ki je vladal le dve leti (1790–1792),

je moral popustiti deželnim stanovom in je z zakonom z dne 9. 5. 1790 ukinil delo svojega predhodnika. Z nekaj spremembami je še naprej ostal v veljavi zemljiški davčni sistem, kot ga je uvedla cesarica Marija Terezija (Lego, 1968).

3 ZAČETKI DEL ZA VZPOSTAVITEV FRANCISCEJSKEGA KATASTRA

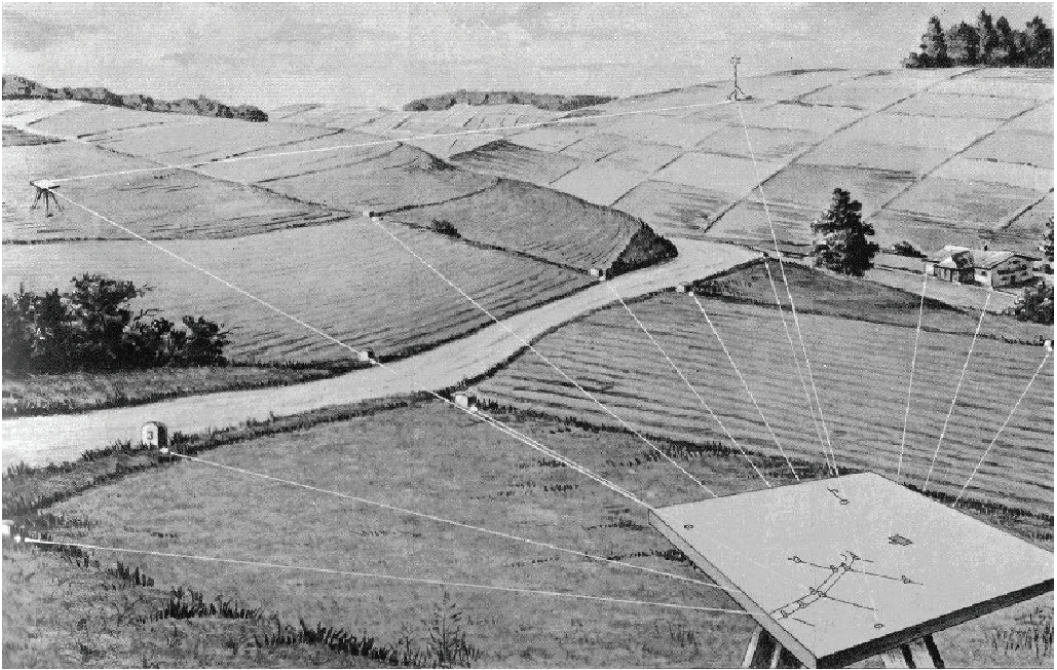
Naslednik Leopolda II., njegov sin Franc II. (preimenovan v avstrijskega cesarja Franca I.), se je že na začetku vladanja srečal z nezadovoljstvom zaradi zemljiškega davčnega sistema. Za pomemben cilj si je tako postavil uvedbo enotnega in stabilnega katastra za celotno monarhijo, kar je bila že želja cesarja Jožefa II. Že leta 1806 je dvorni pisarni napovedal dela za vzpostavitev tako imenovanega stabilnega katastra³. Dne 21. avgusta 1810 je bila ustanovljena dvorna komisija (nem. *Grundsteuerregulierungs-Hofkommission*), zadolžena za reformo zemljiškega davka, ki mora izhajati iz najnovejših znanstvenih spoznanj. Reforma je bila izredno pomembna, saj je bila monarhija v hudi finančni krizi, predvsem zaradi vojn z Napoleonom, tako da je leta 1811 celo bankrotirala. Zahteve po enakovrednejši porazdelitvi davčnih bremen so bile povezane tudi z največjo prehransko krizo v 19. stoletju v Evropi. Leta 1816 je namreč nastopilo tako imenovano ‚poletje brez sonca‘, ki je v že tako hladnem obdobju (pogosto ga imenujemo ‚mala ledena doba‘) zaradi izredne ohladitve prineslo večletno prehransko krizo. Pojav povezujajo z izbruhom ognjenika Tambora na območju današnje Indonezije aprila 1815. Zaradi velike vsebnosti vulkanske snovi v ozračju se je celotna severna polobla izredno ohladila. Posledično ni bilo poljščin, velika prehranska kriza se je sprevrgla v obsežne migracije ljudi v Severni Ameriki in Evropi, množične so bile tudi demonstracije v mestih, saj je cena žita in drugih prehranskih izdelkov – kadar so bili sploh na voljo – izredno narasla (Twaroch et al., 2015).

Dvorna komisija je morala tako pohiteti s predlogom rešitve za reformo zemljiškega davka, s tem pa tudi s katastrsko izmero. Pri zasnovi metode katastrske izmere so se odločali med dvema možnostma: (1) francoskim pristopom z lokalnim koordinatnim sistemom in lokalno izmero občin ter (2) pristopom z enotno geodetsko osnovo in detajlno izmero na podlagi navezave na geodetsko mrežo. Na predlog dvorne komisije je bil 23. 7. 1816 sprejet drugi pristop, pri čemer naj bi najprej vzpostavili geodetsko osnovo, sledil pa bo zajem podrobnih podatkov z uporabo merske mizice (tako imenovano katastrsko kartiranje). Glavni razlog je izhajal iz prepričanja, da je mogoče le v enotnem koordinatnem sistemu enako izmeriti zemljišča oziroma jim določiti površino, tako da bo zagotovljen enoten davek, primerljiv med vsemi deželami monarhije. Dodaten argument dvorne komisije je bil, da lahko tako dobimo kakovostne načrte ozemlja, ki niso namenjeno zgolj zemljiškemu davku, ampak še drugim javnim namenom (Lego, 1968).

Načrtovano je bilo, da se bo geodetska osnova za katastrsko izmero vzpostavila v povezavi z vojaško triangulacijo, ki je bila prvotno namenjena vojaško-topografski izmeri. Točke vojake triangulacije naj bi se za katastrsko izmero zgostile z numerično triangulacijo tretjega reda (3 točke/kvadratno miljo⁴) ter grafično triangulacijo (57 točk/kvadratno miljo), kar naj bi omogočalo navezavo na triangulacijsko mrežo pri izmeri detajla z mersko mizico (slika 4). Katastrska izmera se je tako kot sama vojaška triangulacija izvajala v starem avstrijskem seženjskem merskem sistemu (Lego, 1968).

³ Beseda »stabilen« se nanaša na določevanje zemljiškega davka na podlagi enotne davčne stopnje (flat-tax). Davek mora ostati enak, tudi če se dohodek od zemljišča poveča – pomembno izhodišče je namreč bilo »tistega, ki je priden, se ne sme kaznovati« (nem. *Der Fleiß sollte nicht bestraft werden*).

⁴ Ena avstrijska milja je približno 7,5859 kilometra; ena kvadratna milja je torej približno 57,5 km².

Slika 4: Načelo katastrske izmere z mersko mizico in navezavo na triangulacijsko mrežo (Fuhrmann, 2007).

Za testno območje katastrske izmere so izbrali Mödling blizu Dunaja, kjer so 25. 3. 1817 začeli triangulacijska dela. Junija 1817 so nadaljevali s kartiranjem detajla in izdelavo katastrskih načrtov. Do konca julija 1817 so izdelali 15 listov katastrskih načrtov, vrednotenje zemljišč pa je bilo končano do konca novembra 1817 (Lego, 1968). Na podlagi rezultatov pilotne izmere so določili tudi pravila triangulacije in katastrske izmere, ki naj bi se v avstrijskem delu monarhije končala v desetih letih (Grundsteuerent, 1817; Linden, 1840).

3.1 Metode izmere

Metoda izmere in sama organizacija sta bili podrobno določeni v navodilih, ki so bila prvotno v obliki rokopisa, prvi izvod je bil natisnjen leta 1820 (slika 5). Na podlagi izkušenj s terena so leta 1824 izdali posodobljeno različico.

Katastral - Vermessungs - Instruktion. **1820**

Erster Theil.

**Von den zur Leitung und Ausführung der Katastral-Vermessung aufgestellten
Behörden und Individuen, ihrer Wirksamkeit und Verbindung.**

Slika 5: Izsek iz prvih natisnjenih navodil za katastrsko izmero iz leta 1820 (Katastral-Vermessungs Instruktion, 1820).

Poseben razdelek navodil je bil namenjen organizaciji triangulacije in katastrske izmere, pri čemer velja izpostaviti vlogo dvorne komisije, ki je bila zadolžena za celoten projekt. Katastrsko izmero je usklajeval zemljemerski oddelek (nem. *Vermessungsdepartment*) z dvema odsekoma: (1) odsekom za trigonometrično triangulacijo in litografski inštitut ter (2) odsekom za kartiranje in izmero detajla (Lego, 1968).

3.1.2 Triangulacija in koordinatni sistemi

Sprva je bilo predvideno, da se bo za namene katastrske izmere mreža točk vojaške triangulacije I. in II. reda, ki se je začela leta 1806, zgomstila z numeričnimi točkami mreže III. reda in nato še z grafično triangulacijo, tako da bi imeli vsaj tri točke numerične triangulacije na enem trigonometričnem listu (1 : 28.800) oziroma na eni kvadratni milji (približno 57,5 km²). Na žalost se je hitro izkazalo, da bodo z vojaško triangulacijo težave. Na območju Ilirije, vključno s Primorsko (nem. *Küstenland*), je namreč cesar že leta 1817 zaukazal detajlno izmero, vojaška triangulacija pa se tam še sploh ni začela. Dodatna težava je nastala zaradi slabe kakovosti vojaške triangulacije, tako so na mnogih območjih prav za namene katastra razvili neodvisno katastrsko triangulacijsko mrežo. Stranice triangulacijske mreže (Lego, 1968):

- I. reda so merile od 10.000 do 16.000 sežnjev (približno od 19 do 30 kilometrov);
- II. reda so merile od 2000 do 5000 sežnjev (približno od 3,8 do 9,5 kilometra);
- III. reda so merile od 800 do 1000 sežnjev (med 1,5 in 1,9 kilometra).

Iz točk numerične triangulacije so mrežo gostili z grafično triangulacijo, tako da naj bi imel vsak list za izris katastrskega načrta najmanj tri točke numerične ali grafične triangulacije (slika 6).

Slika 6: Izsek iz trigonometričnega lista v merilu 1 : 28.800 s triangulacijsko mrežo za območje okrog numerične trigonometrične točke Slivna pri Vačah (Arhiv Republike Slovenije, SI AS 177).

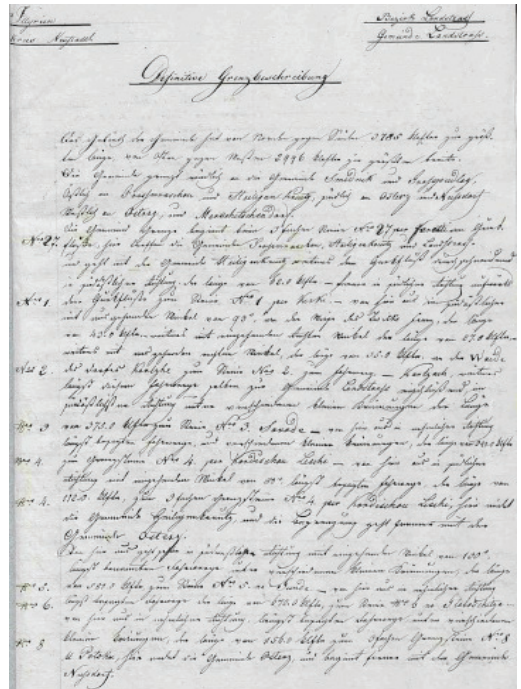
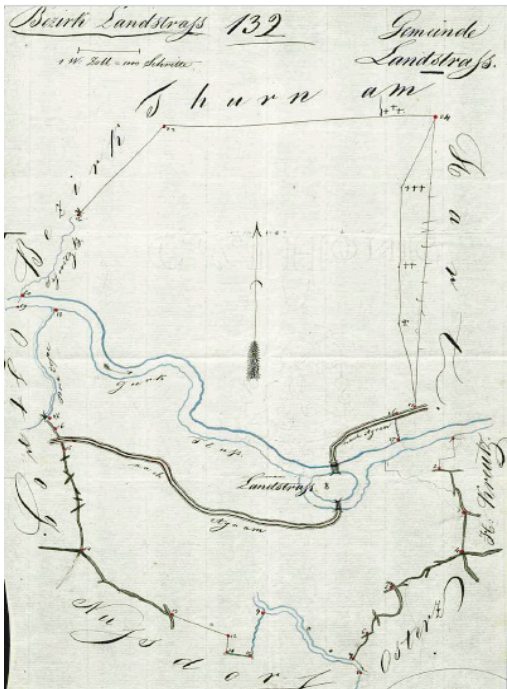

Želeli so zagotoviti podlago za sistematično kartiranje katastrskih podatkov⁵ v celotni monarhiji, zato so ozemlje razdelili na območja več pravokotnih koordinatnih sistemov, pri čemer je bilo območje današnje Slovenije razdeljeno na dva (oziroma tri) dele (Linden, 1840; Lego, 1968; glej tudi Lisec in Navratil, 2014):

- Kranjska, Koroška in Primorje s krimskim koordinatnim sistemom, katerega izhodišče je bil Krim pri Ljubljani, triangulacija se je izvajala v obdobju 1817–1825; merilo in orientacija krimskega sistema sta bila povzeta po francoski triangulaciji, in sicer bazne linije Slavnik–Učka (32,7 kilometra), ki je bila povezana s Krimom prek točk Snežnik in Nanos (glej tudi Jenko, 2008; Delčev et al., 2014);
- Štajerska: izhodišče Schöcklbergu pri Gradcu, triangulacija v obdobju 1819–1823 s hkratnim razvijanjem mreže I., II. in III. reda; bazna linija je bila med vrhovoma Schöckl in Riegersberg (Türmchen) z dolžino 41,4 kilometra;
- Prekmurje: izhodišče Gellérthery v Budimpešti, kot madžarski del monarhije je bil vključen v triangulacijo in katastrsko izmero v drugi polovici 19. stoletja.

3.1.2 Izmera detajla

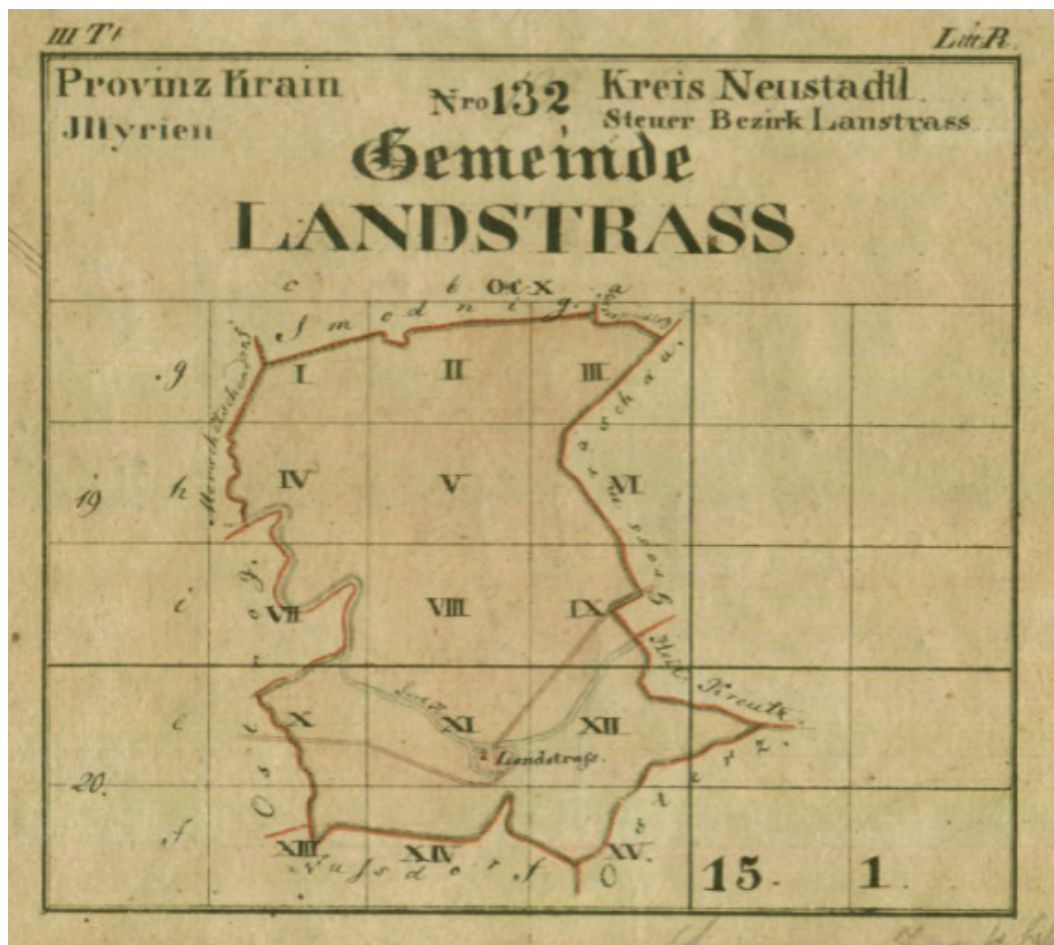
Eno leto pred detajlno katastrsko izmero, ki se je izvajala v okviru katastrskih občin, so popisali meje izbrane katastrske občine. Poleg geodeta so sodelovali uradnik okrožnega ali okrajnega urada, predstojnik občine z dvema izvoljenima predstavnikoma občine in predstavnik sosednje občine. Na terenu določen in pogosto tudi označen potek meje katastrske občine, ki je praviloma izhajala iz jožefinskih davčnih občin, je bil podrobno opisan in pogosto tudi skiciran (slika 7).

Slika 7: Skica (levo) in izsek opisa (desno) meje katastrske občine Kostanjevica na Krki (nem. **Landesstrass**) na Kranjskem iz let 1824/1825 (Arhiv Republike Slovenije, SI AS 176).

⁵ Horizontalna ravnina kartiranja je bila določena s površjem Zemlje, natančneje z ravnino merske mizice, takrat še ne poznamo projekcije v enotno kartografsko ravnino.

Slika 8: Razdelitev katastrske občine Kostanjevica na Krki na katastrske načrte v kriskem koordinatnem sistemu (Arhiv Republike Slovenije, SI AS 176).

Pomembno je poudariti, da so bili katastrski načrti pomensko izredno bogati, tako so na primer ločili lesene stavbe (oker barva) od zidanih (roza barva), javne zidane stavbe so bile temneje obarvane, za vse stavbe pa je bila z odebeljeno črto prikazana stran vhoda (slika 9) (Linden, 1840; Lego, 1968).

V zvezi s kakovostjo katastrske izmere in katastrskih načrtov je treba poudariti, da je bilo največ pozornosti namenjene obdavljenim zemljiščem (kmetijska pridelovalna zemljišča). Območja naselij in stavbna zemljišča so bila pogosto le skicirana na podlagi ocenjenih dolžin s koraki in približne orientacije v prostoru. Težavna je bila izmera gozdov, pri kateri so z mersko mizo zajeli le dostopna obodna vozlišča parcelnih mej, linije med vozlišči pa so bile risane z manj pozornosti. Poleg tega so bile parcele javne rabe (poti, ceste, središča naselij) pogosto prevelike, saj niso bile predmet obdavčitve (Lego, 1968; Abart, Ernst in Twaroch, 2011; Liseč in Twaroch, 2014). Izredno bogat vir podatkov so indikacijske skice, ki so pravzaprav prerisani katastrski načrti na trdo podlago za terensko delo, dodane pa so hišne številke, naslovi posestnikov, pogosto tudi katastrska kultura (slika 10).

Slika 9: Izsek iz načrta franciscejskega katastra za Kostanjevico na Krki (nem. *Landestrass*) iz leta 1825, ki ga hranijo v Avstriji in se razlikuje od načrta v Arhivu RS (Österreichisches Staatsarchiv).

Slika 10: Indikacijska skica v katastrski občini Žažar (Arhiv Republike Slovenije, SI AS 176).

Z izmero in kartiranjem so bili zbrani številni opisni podatki, ki so bili predstavljeni v posebnih zapisnikih za posamezno katastrsko občino. Tako je bil za vsako katastrsko občino pripravljen tudi seznam zemljiških parcel (nem. *das Grundparzellenprotokoll*, glej sliko 11), seznam stavbnih parcel (nem. *das Bauparzellenprotokoll*), abecedni seznam posestnikov, izkaz površine zemljišč po katastrskih kulturah, seznam parcel nepoznanih posestnikov in zapisnik o izračunanih površinah, pozneje tudi pismene navedbe davkarije o davčnih zavezancih (Linden, 1840; Lego, 1968).

Nro. der Blätter	Nro. der Parzellen	Gefälle des Flusses, Eckart der Grundstücke		Des Eigenthümers			
		Dominal	Real	Haus Nro.	Vor und Zuname.	Stand.	Wohnort.
XI	1				Kanöten der Gemeinde		
	2			74	Peter von ...		
	3			25	...		
	4			76	...		
	5			77	Wäcker ...		
	6				...		
	7				...		
	8				...		
	9				...		

Kulturs Gattung	Flächen Inhalt N. G. in Quad. Metern	Class	Reine Zahl		Capital Werth		Anmerkung
			Kauf		nach p. d. d.		
			fl.	kr.	fl.	kr.	
...	...	...	...	...	...	...	
...	...	...	...	...	...	...	
...	...	...	...	...	...	...	
...	...	...	...	...	...	...	
...	...	...	...	...	...	...	
...	...	...	...	...	...	...	
...	...	...	...	...	...	...	
...	...	...	...	...	...	...	
...	...	...	...	...	...	...	

Slika 11: Izsek iz zapisnika parcel za Kostanjevico na Krki (nem. *Landesstrass*) iz leta 1825 (Arhiv Republike Slovenije, SI AS 176).

3.2 Posebnosti franciscejskega katastra za Primorsko (1811–1825)

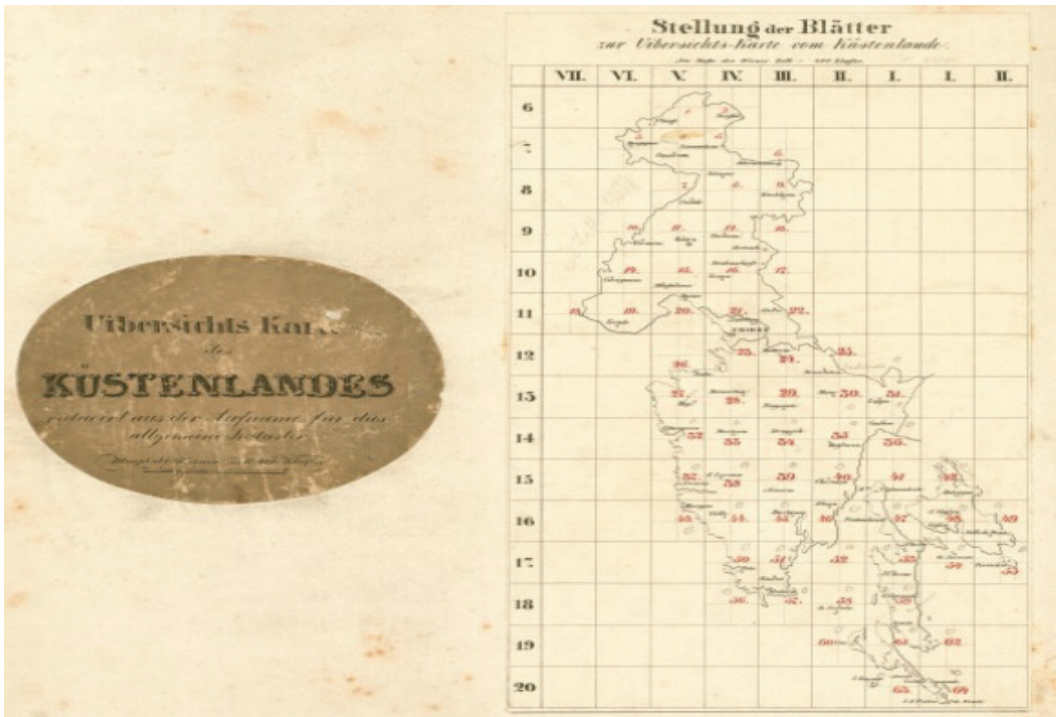
S porazom Avstrije v vojni s Francozi leta 1805 so njene nekdanje beneške posesti vzhodno od reke Adige in zahodno od Soče, torej tudi slovensko etnično ozemlje zahodno od Soče in rateškega razvodja, v skladu z mirovno pogodbo v Bratislavi (1805) in konvencijo v Fontainebleauju (1807) postale sestavni del Napoleonovega Italijanskega kraljestva. Napoleonov dekret iz leta 1811 je mejo med Ilirijo in Italijo deloma spremenil, tako da je sledila Soči od Jadrana vse do izvira v Zadnji Trenti, nato pa se po Julijcih prek rateškega razvodja nadaljevala v Karnijske Alpe. Za območje zahodno od spremenjene meje so italijanski geodeti med letoma 1811 in 1813 izdelovali katastrske načrte tako imenovanega francoskega katastra (Šurmada in Kopitar, 2005). To je prvi katastrski grafični prikaz zemljišč in objektov na Slovenskem, in sicer na območju od Mangarta na severu do Sabotina na jugu (Ferlan, 2005). Posebnost tega katastra je, da so bili katastrski načrti izdelani v metrskem sistemu, in sicer praviloma v merilu 1 : 2000, dodatno so bile izdelane pregledne karte v merilih 1 : 4000 ali 1 : 8000 (slika 12). Žal je bilo kartiranje izvedeno lokalno, po posameznih katastrskih občinah je bil razvit referenčni koordinatni sistem.

Zaradi vrnitve območja Avstriji so zanj po letu 1817 izdelali franciscejski kataster. Triangulacija in katastrska izmera po navodilih za njegovo izdelavo sta bili za celotno območje takratnega avstrijskega Primorja (nem. *Küstenland*) izvedeni v letih 1817–1825. Območje so za namene katastrske izmere razdelili na trigonometrične sekcije krimskega koordinatnega sistema (slika 13). Triangulacija se je, posebej za katastrsko izmero, izvajala vzporedno. Zaradi podobnosti francoskega katastra s franciscejskim so pogosto uporabili načrte prvega in vsebino dopolnili, pregledne karte za mnoge takrat imenovane komune so še vedno ohranjene – Arhiv RS tako hrani nekaj preglednih in katastrskih načrtov francoske izmere za 23 katastrskih občin (glej tudi Šurmada in Kopitar, 2005).

Slika 12: Primer pregledne karte naselij francoskega katastra (1811–1813) v katastrski občini Višnjevok, Goriška kresija (Arhiv Republike Slovenije, SI AS 179).

Slika 13: Razdelitev avstrijske Primorske (nem. Küstenland) na trigonometrične sekcije in opredelitev sekcij v kriskem koordinatnem sistemu (Tržaški arhiv).

3.3 Franciscejski kataster za Kranjsko in Koroško (1817–1828)

V krinskem koordinatnem sistemu je bila izvedena tudi katastrska izmera za Kranjsko in Koroško. Za pripravo in izdelavo katastra so bili v deželah ustanovljeni posebni upravni organi in komisije. Na Kranjskem je delovala Deželna komisija za regulacijo zemljiškega davka ter tri okrožne (kresijske) komisije, ki so imele sedeže v Ljubljani, Novem mestu in Postojni. Za del Koroške, ki danes spada v Republiko Slovenijo, je bilo za izdelavo katastrskega operata pristojno celovško okrožje. Izmera detajla se je na Kranjskem in Koroškem izvedla v obdobju 1822–1828 (Lego, 1968; Ribnikar, 1982).

3.4 Franciscejski kataster za Štajersko (1819–1825)

Triangulacija in katastrska izmera sta bili na Štajerskem izvedeni v letih 1819–1825 (slika 14), v koordinatnem sistemu z izhodiščem na Schöcklu pri Gradcu. V slovenskem delu Štajerske sta delovali dve okrožni komisiji, in sicer v Celju in Mariboru.

Slika 14: Katastrski načrt za katastrsko občino Celje (nem. Zilli) iz leta 1823 (Arhiv Republike Slovenije, SI AS 177).

4 NAMESTO SKLEPA

V članku so na kratko predstavljeni začetki parcelno orientiranega katastra na slovenskih tleh, to je franciscejskega katastra. Mnoga dejstva glede metod in kakovosti izmere iz obdobja, ko je nastajal franciscejski

kataster, so še vedno pomembna pri interpretaciji katastrskih podatkov, kjer katastrski podatki še vedno temeljijo na prvotni izmeri⁶. Pri tem ni zanemarljivo, da jim je pred dvesto leti v nekaj desetletjih uspelo uresničiti projekt sistematične katastrske mere, lahko bi rekli nastavitve katastra.

Izmera za potrebe franciscejskega katastra je bila v slovenskih deželah, ki so spadale v avstrijski del monarhije, končana leta 1828. Statistični podatki o obsegu izmere so na voljo za celotne takratne dežele, tako je ocenjeno, da je bilo na primer na Kranjskem in Koroškem v šestih letih izmerjenih 20.325 km² z 2.616.750 parcelami, ki so bile upodobljene na 10.930 listih katastrskih načrtov, na Štajerskem pa v petih letih 22.495 km² z 2.541.000 parcelami na 12.660 detajlnih listih. Franciscejska katastrska izmera se je izvedla v skupno 30.556 katastrskih občinah na več kot 300.000 km², kjer je bilo izmerjenih približno 49 milijonov parcel, ki so bile kartirane na 164.375 listih katastrskih načrtov. Izmera, ki se je sicer začela leta 1817 v Spodnji Avstriji in na Primorskem, se je v avstrijskem delu monarhije končala šele 1861., nazadnje sta bili v izmero vključeni Tirolska in Predarlška (Lego, 1968).

V članku so predstavljena tudi mnoga arhivska gradiva, ki so zanimiva ne le za razumevanje današnjih katastrskih podatkov, ampak so bogata kulturna dediščina in pomemben vir za zgodovinske raziskave. Že leta 1822 je izšel odlok, da se mora vse katastrsko gradivo na deželni ravni shraniti v deželnem katastrskem arhivu. Tu so ga uredili po okrožnih uradih, v okviru okrožnega urada pa po abecednem redu katastrskih občin. Bogat arhiv franciscejskega katastra je v Arhivu RS, najpopolnejši je seveda za Kranjsko, medtem ko je mnoge dokumente in načrte za Primorsko mogoče najti v Tržaškem arhivu, za Koroško in Štajersko pa v avstrijskih arhivih.

⁶ Katastrske načrte franciscejske izmere v Avstriji imenujejo »pra-načrti« (nem. *Urmappe*), kar pomeni »izvoren«, »prvoten«.

Viri in literatura:

- Abart, G., Erns, J., Twaroch, C. (2011). Der Grenzkataster: Grundlagen, Verfahren und Anwendungen. Vienna and Graz: NWV Verlag.
- Delčev, S., Timár, G., Kuhar, M. (2014). O nastanku koordinatnega sistema D 48/GK. Geodetski vestnik, 58 (4), 681–694. DOI: 10.15292/geodetski-vestnik.2014.04.681-694
- Grundsteuerpatent (1817). Zakon o zemljiškem davku, 8 str.
- Ferlan, M. (2005). Geodetske evidence. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo: 262 str.
- Fuhrmann, S. (2007). Digitale Historische Geobasisdaten im Bundesamt für Eich- und Vermessungswesen (BEV). Die Urmappe des Franziszeischen Kataster. Vermessung & Geoinformation 1, 24–35.
- Jenko, M. (2008). Prva sistemska triangulacija na našem ozemlju. Geodetski vestnik, 52 (1), 82–95.
- Katastral-Vermessungs Instruktion (1820). Navodila za katastrsko izmero iz leta 1820.
- Korošec, B. (1978). Naš prostor v času in projekciji. Ljubljana: Geodetski zavod SR Slovenije: 289 str.
- Lego, K. (1968). Geschichte des Österreichischen Grundkatasters. Dunaj, Bundesamt für Eich- und Vermessungswesen.
- Linden, J. (1840). Die Grundsteuerverfassung in den deutschen und italienischen Provinzen der Österreichischen Monarchie. Vienna: Volkes Buchhandlung.
- Lisec, A., Navratil, G. (2014). Avstrijski zemljiški kataster: od prvih začetkov do sodobnega zemljiškega informacijskega sistema (= The Austrian land cadastre: from the earliest beginnings to the modern land information system). Geodetski vestnik, 58 (3), 482–516, DOI: <http://dx.doi.org/10.15292/geodetski-vestnik.2014.03.482-516>
- Ribnikar, P. (1982). Zemljiški kataster kot vir za zgodovino. Zgodovinski časopis, 4, 321–337. <http://www.sistory.si/publikacije/prenos/?urn=SISTORY:ID:110>, pridobljeno 10. 3. 2017.
- Österreichische Nationalbibliothek. Politische Gesetze und Verordnungen 1792–1848. <https://www.onb.ac.at/>, pridobljeno 10. 3. 2017.
- Österreichisches Staatsarchiv. Historical Maps of the Habsburg Empire. <http://mapire.eu/en/>, pridobljeno 10. 3. 2017.
- Šumrada J., Kopitar, A. (2005). Slovenija (SI). V: J. Kolanovič, J., J. Šumrada (2005), Napoleon in njegova uprava ob vzhodnem Jadranu in na ozemlju vzhodnih Alp. Zagreb: Hrvatski državni arhiv: str. 667–848. http://www.arhiv.gov.si/si/delovna_področja/zalozba_arhiva_rs/vodniki/napoleon_in_njegova_uprava_ob_vzhodnem_jadranu_in_na_ozemlju_vzhodnih_alp_1806_1814/, pridobljeno 10. 3. 2017
- Triglav, J. (2015). Arhivi – zakladnice spomina. Geodetski vestnik 59 (2), 380–385.
- Twaroch, C., Wessely, R., Ernst, J., Lisec, A., Mansberger, R., Muggenhuber, G., Navratil, G., Unger, E. M. (uredniki) (2015). Liegenschaft und Wert: Geodaten als Grundlage einer österreichweiten Liegenschaftsbewertung: mit einem Vergleich der Wertermittlung von Liegenschaften in ausgewählten Ländern Europas. Dunaj, Gradec: Neuer Wissenschaftlicher Verlag, 215 str.
- Twaroch, C., Hiermanseder, M., Mansberger, R., Navratil, G. (2016). Der Weg zum Grundsteuerpatent. Vermessung & Geoinformation, 104 (3), 118–127.
- Tržaški arhiv. Spletne strani Arhiva v Trstu – franciscejski kataster. <http://www.catasti.archivodistatotrieste.it>, pridobljeno 10. 3. 2017.

Izr. prof. dr. Anka Lisec, univ. dipl. inž. geod.

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo
Jamova cesta 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija
e-naslov: anka.lisec@fgg.uni-lj.si

Viš. pred. dr. Miran Ferlan, univ. dipl. inž. geod.

Univerza v Ljubljani, Fakulteta za gradbeništvo in geodezijo
Jamova cesta 2, SI-1000 Ljubljana, Slovenija
e-naslov: miran.ferlan@fgg.uni-lj.si